

Albánská otázka a italsko-turecká válka 1911 až 1912

Pokus o převrat v Turecku a politický život po revoluci

Od poloviny dubna 1909 se pozornost Evropy obracela opět k Turecku. Ačkoli se mladoturci začali od ledna 1909 orientovat v zahraniční politice na Německo, mnoho si tím ve svých domácích i zahraničních problémech nepomohli. Toho využili stoupenci starého absolutistického sultánského režimu a provedli v Cařihradě dne 13. dubna převrat. Změna ve vládě turecké říše však netrvala dlouho. Zasáhly opět vojenské oddíly z Makedonie, které podporovány také tentokrát podobně jako v červenci 1908 ozbrojenými skupinami i netureckého obyvatelstva včetně příslušníků levice VMORO obsadily dne 26. dubna 1909 Cařihrad a sesadily sultána Abdula Hamida. Mladoturecká vláda pak nastolila jako nového sultána jeho bratra, jenž vládl pod jménem Mehmed V. a pokračovala v zahraničně politické linii z ledna–února 1909.

Odražení prosultánského puče z dubna 1909 znovu uvolňovalo politický život v Turecku. V parlamentu zasedali kromě Turků a Arabů také Řekové, Albánci, Arméni, nevyjímaje Srby, Bulhary i Židy. K zajímavé iniciativě došlo v Makedonii, kde v prostředí slovanského obyvatelstva vzbudila pozornost činnost „Národní federativní strany“ (zpočátku se nazývala „Bulharská národní federativní strana“), která vznikla z levice VMORO a dávala si za cíl přispět k přeměně Turecka v nějakou „východní federaci“. Národní federativní strana (dále NFS) vystupovala proti programu „Svazu bulharských ústavních klubů“, které pomýšlely na připojení Makedonie k Bulharsku: NFS hájila program decentralizace Turecka na zásadách samosprávy národů či národních oblastí. Reorganizované Turecko mělo podle jejího programu spolu s balkánskými národy vytvořit volnou federaci nebo konfederaci. NFS byla ochotna ke spolupráci s Turky při organizování státně politického života v Makedonii, popřípadě na zásadě států „dvou národů“ (tureckého a „slovanského“). Činnost NFS však byla podlomena rozpory ve vedení, aktivizací probulharské části VMORO a vůbec celkovými poměry ve státě.

Brzy po převratu totiž začali mladoturečtí politikové vystupovat proti hnutí netureckých národností. Nevyřešena zůstala agrární otázka – většina půdy v evropském Turecku i nadále zůstávala v rukou muslimských begů, jakkoli právě oni s mladotureckým hnutím nesouhlasili. Brzy se navíc ukázalo, že mladoturci chápou své proklamované osmanství jako striktně turecké – státním jazykem osmanské říše měla být i nadále pouze turečtina, hlavním cílem byla pochopitelně i již dávno mladoturky proklamovaná nedílnost turecké říše. Tím spíše, že anexe Bosny a Hercegoviny a vyhlášení samostatnosti Bulharska bylo pro mladoturky velkou ranou (a situaci v evropském Turecku zkomplikovaly právě tisíce radikálních muslimských utečenců z Bosny a Hercegoviny, kteří připojení k monarchii a tedy skutečnost, že by byli nuceni definitivně žít ve státě křesťanském, nepřijali. Proto bylo zakázáno hnutí ozbrojených čet a zrušeno právo nosit zbraně. První zákaz se dotýkal Makedonie, druhý pak zejména Albánců. Z dnešního hlediska se jeví tyto zákazy pochopitelné, ale tehdy bylo právo nosit zbraň znakem osobní a politické svobody některých vrstev netureckého obyvatelstva. Provádění tohoto nařízení vyvolalo v Makedonii a v Albánii řadu potyček: v Albánii pak došlo již v roce 1910 k povstání proti turecké moci.

Albánská otázka

Albánci vystupovali s různými požadavky vůči Portě, jak jsme si již řekli již v roce 1878, v roce 1897 vypracovali představitelé albánské emigrace v Bukurešti memorandum, v němž se požadovala autonomie Albánců na území vilájetů skadarského, kosovského, bitolského a janinského v jednom administrativním celku. Vzhledem k celkovému postavení albánskému národa, jehož valná část žila tehdy v kmenových sdruženích a byla rozdělena nábožensky (na většinové [cca 65 % albánské populace] muslimy, pravoslavné a katolíky) i jazykově, ovšem nebylo albánské hnutí dost účinné. Porta pak neuplatňovala právo přímé moci na albánském území, ponechávala v platnosti tamní zvykové právo, docházelo to často tak daleko, že na území

ovládaném albánskými kmeny panovalo naprosté bezvládní a turecká moc tam prakticky nezasahovala. Nefungovala pošta, výběr daní, bezpečnost na cestách kvůli častému výskytu loupežnických čet – kačáků – byla minimální. Makedonské události z roku 1903 ale vnesly i do albánského prostředí nový vzruch a daly podnět k novému rozvoji albánského národního hnutí, v němž ale nadále hrály důležitou úlohu krajanské spolky v zahraničí. Koncem roku 1905 byl založen v Bitole ilegální „*Výbor za osvobození Albánie*“, který zřizoval odbočky i v dalších městech a organizoval ozbrojené družiny.

Také Albánci vítali mladotureckou revoluci, od níž očekávali zabezpečení samosprávy. Po celé zemi byly zakládány albánské kluby, v nichž se soustřeďovala politická a kulturní činnost vlasteneckého hnutí. Tehdy se navrhovalo, aby byla v albánštině zavedena latinská abeceda, byl vypracován program správní a kulturní autonomie albánských oblastí atd. Ale ani Albánci se nedočkali splnění svých požadavků od mladoturecké vlády, která hodlala zasahovat do tradičního patriarchálního i náboženského života místních Albánců více, než byli ochotni připustit – pobouření vyvolalo zejména rozhodnutí vlády o zákazu nošení zbraní a postupném odzbrojení obyvatelstva, což pro Albánce, pro něž je zbraň součástí osobní identity, představovalo naprosto nepřijatelný požadavek, stejně jako nařízení všeobecné rekrutace do armády a důraz na vybírání daní, které v posledních letech na albánském území ani nemohly být pro bezvládní vybírány, a pokud již nějaké vybrány byly, nikdy nebyla jistota, že také bez úhony albánské území opustí. A tak brzy po dubnu 1909 došlo k prvnímu střetnutí Albánců s ozbrojenou mocí mladotureckého režimu.

Největší povstání ovšem propuklo v prosinci 1911 a trvalo až do podzimu 1912. Vůdcové povstání byli Isa Boljetinc a Bajram Curri. Zachvátilo rozsáhlá území, ozbrojení Albánci táhli z Prištiny na Skopje. Spis, který tenkrát Albánci zaslali cařihradskému kabinetu, obsahoval ubezpečení, že svobodný rozvoj Albánců je možný pouze v rámci Osmanské říše, avšak za těchto podmínek: utvoření jednoho celistvého albánského vilájetu, který by obsahoval vilájety a sandžaky janinský, skadarský, kosovský, prizrenský, novopazarský, prištinský, korčský, elbasanský, bitoljský, Debar a Tetovo; vybudování organizace národní obrany země a možnost veřejného nošení zbraní; Zavedení úřednictva znalého albánštiny, podpora albánského obecného školství s latinským písmem. Osmanská vláda nakonec musela před albánskými požadavky kapitulovat, vzhledem ke konfliktu s Itálií a schylujícímu se konfliktu s mladými balkánskými státy, ale jejich realizaci zabránilo vypuknutí války balkánského svazu proti osmanské říši v říjnu 1912.

Albánská otázka se sice zdála ještě v letech 1910—1911 především „vnitřní otázkou“ turecké říše, ale ve skutečnosti nabývala již dříve mezinárodního významu: o její „řešení“ měly zájem Itálie i Rakousko-Uhersko. Tyto dva státy se sice nepokusily již v letech 1909—1910 zakročovat kvůli „albánské otázce“ přímo v Cařihradu, jak činily jiné velmoci kvůli „makedonské otázce“, ale v roce 1911 Itálie již nezapírala, že z jejího prostředí vychází hojně podnětů pro povstalecké hnutí Albánců. V Itálii byl činný albánský komitét v čele s Terenziem Toccim, (1880–1945), který vnukl dobrodružnému synu Giuseppe Garibaldiho Ricciotimu, který nechtěl stále jen stát ve stínu slávy svého otce, myšlenku podniknout zvláštní výpravu „červených košil“ na pomoc Albáncům proti Turkům, podobně, jak tomu učinil ve válce řecko-turecké, kdy se svými 1 300 dobrovolníky zúčastnil rozhodující a pro Řecko neúspěšné bitvy u Domokosu, a podobně, jak ještě učinil v první balkánské válce, kdy se mu podaří zformovat celkově 4 000 dobrovolníků, jimž ovšem velel už jeho stejně dobrodružný syn Peppino. Z výpravy garibaldi-ovců nakonec sešlo, ale dovoz zbraní z Itálie do Albánie byl v roce 1911 dost značný. A také v Rakousku byly v roce 1911 prosloveny komentáře v oficiálním tisku ve prospěch Albánců a proti Turecku. Rakouský list „Fremdenblatt“ žádal v červnu 1911, aby Turecko změnilo svou politiku vůči Albáncům a aby s nimi hledalo smír po dobrém, tím spíše, že katolické albánské povstalce na severu země podporovala Černá Hora. V červnu 1911 Turci vskutku změnili svou taktiku vůči Albáncům a dokonce sám sultán Mehmed V vyhlásil v Prištině generální amnestii

pro Albánce. Turečtí velitelé dostali rozkaz zdržet se dalších vojenských či trestných výprav a povstalcům byla slíbena úleva na daních, prodloužila se lhůta k odevzdání zbraní aj. K úplnému klidu na území Albánců nedošlo.

Brněnský historik Josef Kolejka (1924–2015), který se zabýval balkánskou otázkou zejména prizmatem tehdejšího sociálnědemokratického hnutí, uvádí zajímavé a v pravdě pro-rocké postřehy německého sociálního demokrata a velkého znalce balkánských a jihoslovan-ských poměrů Hermanna Wendela (po Velké válce mu byl udělený titul Dr. h. c. Bělehradské univerzity) o tehdejší situaci v albánských oblastech: „*Zoufale chudobný lid, žijící ještě v natu-rálním hospodářství, dostal se do rozporu s centralistickou politikou mladotureckého režimu. V roce 1910 vystupovali proti vládě hlavně muslimové, nyní v roce 1911 povstali proti turecké moci zase katoličtí Albánci. Vojenské velení se nyní pokouší ukončit povstání výzvami a sliby. To není snadné, protože Černá Hora podporuje povstalce a umožňuje jim přes zimu ochranu, takže od jara (1911 – pozn. V. Š.) mohlo povstání začínat znovu. Černá Hora je jistě agentem velmocí, zřejmě ji podněcuje Rusko. Ostatně Rusko vzneslo v Cařihradě protestní notu na ochranu Černé Hory. Bylo to poprvé od červencového převratu z roku 1908, co evropská vel-moc promluvila v Cařihradu opět stylem jako kdysi před rokem 1908, když si velmoci hledaly záminku pro vměšování do tureckých poměrů jednou pro otázku arménskou, podruhé kvůli Krétě apod. A také Rakousko-Uhersko se ozvalo a dalo Portě na vědomí, že se zastává Albánců. Rakousko má nyní na albánské otázce větší zájem než Rusko: Albánie by byla rakouským záze-mím pro jeho postup k Soluni. Albánie je však i cílem italského imperialismu... A tak se stává albánská otázka mezinárodním problémem... Případné odtržení Albánie a pak i dalších pro-vincii evropského Turecka by bylo začátkem konce panství Turků na Balkánském poloostrově a tím i koncem vlády mladoturků v osmanské říši. Mladoturci se dostali k moci svým odporem proti vměšování velmocí do vnitřních poměrů v Turecku. Neudrží-li mladoturci Albánii, utrpí tím jejich národní šovinismus a dojde k novým zápletkám v říši. A tak se stává albánská otázka pramenem nebezpečí vnitřní situace v Turecku a zdrojem napětí i světové politiky.*“ A albánské hnutí vskutku oslabovalo pozice mladotureckého režimu. Nové povstání Albánců z dubna–čer-vence 1912 pak dokonce přispělo k pádu mladoturků.

Italsko-turecká válka

Hlavní příčinou vzrůstu nespokojenosti proti mladoturecké vládě a jejího pádu v létě 1912 ovšem byly především neúspěchy ve válce s Itálií. Právě ve spojení s italsko-tureckou válkou se stávala albánská a také makedonská otázka rozhodujícím vnitřním destrukčním čini-telem v turecké říši. O co tedy vlastně šlo? Itálie projevila již na Berlínském kongresu zájem o kolonizaci Libye, která byla závislá na Osmanské říši. Útočné záměry Itálie proti Turecku od přelomu století sílily, avšak teprve v roce 1911 vznikla italské vládě vhodná příležitost. Podní-cena příkladem Francie, která obsadila v květnu 1911 hlavní město Maroka Fés a město Rabat, což ospravedlňovala pomocí marockému sultánovi Mulai Abd al-Hafizovi, proti němuž vy-puklo povstání, a nutností chránit francouzské občany před povstalcí (situace vyvolala velkou mezinárodní krizi, vzhledem k německým zájmům v oblasti, které byla nakonec zažehnána, ovšem Maroko tím přišlo o poslední zbytky nezávislosti a stalo se francouzskou kolonií), vy-stoupila Itálie s cílem „hájit zájmy italských občanů“ v Tripolsku. Itálie měla ostatně již od roku 1900 slib Francie a od roku 1909 jistý souhlas i od Ruska k tomu, aby směla uplatnit svůj vliv v Tripolsku a v Kyrenaice (východní část dnešní Lybie). A tak dne 21. září 1911 požádala ital-ská vláda Portu, aby uznala italské zájmy v těchto dvou jmenovaných tureckých provinciích. Nečekala příliš na odpověď a hned 24. září vyhlásila částečnou mobilizaci a dne 27. září podala Cařihradu ultimativní oznámení, že její vojska tyto provincie obsadí. Ještě před uplynutím ul-timativní lhůty přepadlo italské loďstvo epirský přístav Preveza (tehdy stále v rámci osmanské říše), ve dnech 30. září až 4. října dobyla italská vojska Tripolis a Tobruk a potom postupovala do vnitrozemí. V tureckém hlavním městě odpověděli rozvířením nálad pro „svatou válku“.

Nová mladoturecká vláda Said-paši organizovala obranu severoafrického pobřeží, ale italská vojska byla ve velké přesile – postupně měl expediční sbor kolem 100 000 mužů, jakkoli turecké armádě pomáhaly i domorodé kmeny, které se vskutku bránily v míře, s kterou italská dobytá nepočítali. Italové sice získali dne 30. října přístav Bengházi, ale ve vnitrozemí narazila jejich vojska na tvrdošjný odpor. Místo bleskurychlého vítězství se dostavila zdoluhavá válka, která se rozhořela i na moři. Ve dnech 4.–16. května 1912 provedlo italské námořnictvo úspěšnou invazi na ostrov Rhodos, což přispělo k tomu, že Itálie posléze obsadila i Dodekanéské ostrovy. Válka nakonec byla ukončena až začátkem října 1912, kdy se Turecko ocitlo na pokraji nového, pro něj mnohem nebezpečnějšího konfliktu s koalicí balkánských států. Italské ztráty za celou válku činily asi 1 500 mužů. Ztráty tureckých vojsk jsou odhadovány na 4 500. Ztráty arabských bojovníků i civilistů byly mnohem vyšší.

Válka Itálie proti Turecku byla evropskou veřejností odmítána. Také vlády Francie i Ruska se obávaly, že případná porážka Turecka uvede do pohybu celou balkánskou otázku anebo že také pobouří muslimský svět v severní Africe proti francouzskému panství. Podobného důsledku války Itálie v severní Africe se obávala i Anglie vzhledem k Egyptu. Válku Itálie proti Turecku odmítali i v Berlíně, protože považovali Turecko za svého spojence. Ve Vídni pak reagovali nepřátelsky na válečné akce Italů u epirského přístavu Preveza.

Vnitřní poměry v evropském Turecku

Protože Itálie se neodvažovala vzhledem k postoji Rakousko-Uherska napadnout Turecko také na Balkáně, a protože také v italské veřejnosti válečné nadšení brzy opadlo a ozvaly se i výtky proti vládě, nezdálo se ovšem tehdejší evropské veřejnosti nebezpečí vzniku celoevropské války nikterak vážně a bezprostřední. Válka zůstala lokalizována na území v severní Africe. Daleko nebezpečnější se jevily už od listopadu 1911 vážné vnitřní poměry v Turecku. V listopadu 1911 se obracela VMORO prostřednictvím konzulů a tištěnými manifesty k evropské veřejnosti a vládám se stížnostmi na zlořády a krutosti mladotureckého režimu. Vedení organizace, v té době již prakticky cele v rukou probulharských aktivistů, které chtělo ještě více rozlítit protiturecké nálady doma v Makedonii a hlavně v Bulharsku, podniklo v prosinci 1911 několik pušových atentátů, což mělo za následek represálie na civilním obyvatelstvu, které opět podněcovaly v Bulharsku nálady pro „osvobození Makedonie“.

V dubnu 1912 se uskutečnily volby do tureckého parlamentu. Mladoturci sice udrželi ve volbách do parlamentu v dubnu 1912 své pozice, ale průběh voleb — které dostaly název „krvavé“ — jen zvýšil odpor opozice a Albánce popudil k zahájení nového povstání. V květnu 1912 se shromáždilo v Juniku u Djakova 86 náčelníků takřka všech albánských kmenů z hor i z nížin Kosova, muslimové i křesťané, Toskové i Ghegové, aby tu předložili účty mladoturkům. Také v řadách turecké armády docházelo ke vzpourám. Neschopnost zvládnout rozkladné hnutí ve vojsku přiměla ministra války mladoturecké vlády Mahmuta Ševketa pašu na začátku července k demisi. Vzápětí se zhroutila celá vláda a „v Cařihradě nastal zjevný soumrak mladotureckého komitétu, nastal jeho »thermidor«“ Do čela nové vlády se dostal Ahmet Muktar paša, velký vliv nabyl odpůrce mladoturků, v té době již téměř osmadesátiletý Kamil paša, předseda státní rady, který zanedlouho Ahmeta vystřídla na postu velkovezíra. Tváří v tvář úplnému zániku Osmanské říše na jaře 1913 ovšem mladoturci, v jiném složení, opět vládu převzali.

Balkánské války

Vznik balkánského čtyřspolku

Řekli jsme si již v přednášce o makedonské otázce, že se Srbsko, jakkoli mělo v případě makedonské otázky na další osud Makedonie rozdílné názory s Bulharskem, po převratu v roce 1903 pokoušelo o obnovení dobrých vztahů s Bulharskem. V roce 1904 dokonce premiér Nikola Pašić, o němž již také víme, že měl k Bulharsku vždy blízko, zinscenoval setkání srbského

krále Petra Karadjordjeviće s bulharským knížetem Ferdinandem Koburským. A v roce 1905 pak došlo k jednání o celní unii mezi oběma balkánskými státy, jež, jak jsme již také upozornili, narazila na zuřivý odpor rakousko-uherských vládních kruhů, který nakonec vyústil v celní válku mezi Srbskem a habsburskou monarchií. Po anexi Bosny a Hercegoviny se pak Srbsko ještě úžeji přimklo ke státům trojdhody, pochopitelně se opíralo zejména o Rusko, stále bližší vztahy však mělo Srbsko také s Francií. Ostatně král Petr byl absolventem slavné pařížské vojenské akademie – École militaire – a bojoval jako dobrovolník ve francouzsko-pruské válce. V roce 1911 tak král Petr navštívil i Paříž. Nedlouho po anexi začaly opět sílit hlasy po hlubší spolupráci s Bulharskem, v tuto chvíli již královstvím či, jak jej nazývali Bulhaři, carstvím, neboť Ferdinand se dal vzápětí po vyvázání se z lenních vztahů k Turecku, jež následovalo anexi Bosny a Hercegoviny, korunovat králem, resp. carem. Jednání, která měla směřovat k vojenskému svazku proti Turecku, se vedla v roce 1911. Je pochopitelné, že podnět k usilovné činnosti v tomto směru dalo vypuknutí italsko-turecké války, jejíž průběh sám o sobě naznačoval, že turecká armáda není v nejlepší kondici. Navíc se vládní kruhy balkánských států poněkud mylně domnívaly, že Turecko je oslabeno i politicky, neboť Itálie přece byla členem Trojspolku, v jehož čele stálo Německo, které Turecko podporovalo. Válku si tedy vykládali jako rozpadnutí Trojspolku a tudíž i zeslabení Turecka.

Z bulharské strany vedl jednání ministerský předseda Ivan Gešov, který byl v této funkci v letech 1911–1913, nicméně cestu pro jednání připravoval bývalý (a také po Gešovi opět následující) premiér Stojan Danev, rusofil a zastánce politiky sblížení balkánských národů. Sám hovořil o „nerozlučných poutech mezi Srby a Bulhary“. Ze srbské strany jednal tehdejší premiér Milovan Milovanović, který v té době nahradil na tomto postu Nikolu Pašiče. Jednání byla velmi náročná a porcoval se při nich medvěd, který byl ovšem ještě hodně živý. Šlo zejména o pohled na makedonskou otázku, resp. o rozdělení Makedonie. O tom, že by snad mohla zůstat Makedonie celistvá, se vůbec nepřemýšlelo, byť navenek se později hovořilo o možnosti autonomie Makedonie, s níž se ale ve skutečnosti nepočítalo. Zástupci obou stran se vzájemně přesvědčovali o svých nárocích na Makedonii. Jednání začala v září 1911 a skončila teprve formálním podepsáním spojenecké smlouvy 19. 6. 1912!. Obě strany při jednáních vycházely s předpokladu, že nejprve vystoupí vůči Portě s požadavky na urychlené provedení reformy v evropském Turecku, zejména v Makedonii a Drinopolsku. S variantou, že by jejich nátlak byl přijat, se ale také příliš nepočítalo. Obě strany si bez problémů vytýčily území, která budou jednoznačně patřit do sféry vlivu jednoho nebo druhého. Pro Srbsko to znamenalo vše na sever od pohoří Šar planina, tedy Kosovo a Novopazarský sandžak nebo jeho část, pro Bulharsko pak území východně a jižně od pohoří Rodopy, a pochopitelně východní Thrákii, kde v té době ještě žilo většinově slovanské obyvatelstvo. Makedonie nakonec byla rozdělena na tzv. sporné a nesporné území. Do sporného území patřila města Kumanovo, Skopje, Kičevo, Debar a Struga, do nesporného, tedy bulharského, zbytek území s městy Kriva Palanka, Kratovo, Veles, Štip, Ochrid, Strumica, Kukuš (Kilkis) a Serés. O sporném území a jeho rozdělení měl rozhodnout podle vojenských výsledků v arbitráži ruský car Mikuláš II. Ke smlouvě nakonec také byl přičleněn dodatek, v němž se Bulharsko zavázalo poskytnout Srbsku pomoc 200 000 mužů v případě, že by jej napadlo Rakousko-Uhersko. Smlouvu, v níž měl mít ruský car velkou zodpovědnost, jel na Jaltu, kde byla carská rodina na letním bytě, představit předseda bulharského parlamentu Stojan Danev.¹

¹ Podle Danevových vzpomínek měl car projevit radost z toho, že konečně došlo ke smlouvě mezi Srbskem a Bulharskem. Na poznámku Daneva, že se „*dějiny asi opět budou psát krví*“ prý car odpověděl, že je nutné mít trpělivost, protože Rusko bude k válce připraveno podle jeho odhadu teprve v roce 1917 (sic!). Jakkoli přitom odmítl případné vojenské angažmá Ruska na straně Balkánského spolku s tím, že by se jej jistě nezúčastnili západní spojenci z Trojdhody a mohlo být tedy být pro Rusko osudné a vyvolat válku s Trojspolkem. Ruská diplomacie tedy v tomto případě nebyla ta, která balkánský svaz dala dohromady a ani jej neponoukala k válce s Tureckem, jakkoli o přípravách věděla.

V Řecku také byla pro dohodu vhodná doba.² Nový energický premiér Elefterias Venizelos, který, jak napsal opět Danev, „*jako nový politický činitel v Řecku byl nejméně nakažen malicherným intrikánstvím politických kruhů a měl přirozeně širší a volnější rozhled*“, pochopil, že definitivní připojení Kréty k Řecku a podíl na dědictví po osmanské říši nezíská, nepřipojí-li se k budované koalici balkánských států. A to tím spíše, že řecké zájmy ohrožovalo i sílící albánské hnutí. Jakkoli se tedy řecké a bulharské čety donedávna nemilosrdně hubily v Makedonii, uzavřela řecká vláda s Bulharskem 29. května 1912 tajnou spojeneckou dohodu, která byla 5. října doplněna o vojenskou konvenci. Otázku rozdělení případných válečných zisků ponechaly smlouvy otevřené, aby nebylo nové spojenectví hned na začátku zatíženo spory o Makedonii. To se ale později ukázalo jako velký problém.

„*Je zbytečné zastavovati se zde u Černé Hory*“, napsal v své brožuře *Balkánský svaz a válka s Tureckem 1912–1913*, která vyšla v Praze v roce 1935, Stojan Danev. „*Zvykla si z nutnosti býti téměř vždy ve vojenském stavu; vyhlídka, že bude moci bojovati tentokráte proti odvěkému nepříteli ve spolku s ostatními balkánskými státy, naplňovala ji zajisté radostí. Dokonce bude pokládati za svou povinnost, aby první tasila meč. Ne bez důvodu řekl kdosi, že nejbohatším pramenem národních důchodů Černé Hoře jest válka. Zkrátka, z této strany, i bez dlouhého smlouvání, bylo vše hotovo, stačilo jen, aby spojenci se dohodli, že zvolají společně kupředu.*“ Zajímavé je, že k jednání mezi Bulharskem a Černou Horou nedošlo ani v Sofii, ani na Cetyni, ale ve vídeňském Hofburgu během návštěvy krále Nikoly (jenž se nechal korunovat za krále Černé Hory v roce 1910) u císaře Františka Josefa. Jednání vedli Stojan Danev a ministr války Černé Hory generál Mitar Martinović. Podle vzpomínek Stojana Daneva k dosažení cíle postala jedna krátká schůzka. Tím spíše, že se nepředvíдалo, že by Bulharsko mělo v případě úspěchu sousedit s Černou Horou, a tedy neexistovaly ani žádné spory o rozhraničení dobytých území. Bulharsko se přitom zavázalo podporovat černohorskou armádu nemalými finančním obnosem, totiž 750 000 leva měsíčně!

Se všemi balkánskými zeměmi tedy bylo ve formálních smluvních vztazích pouze Bulharsko, a to s každým odděleně. Mezi Srbskem a Řeckem došlo k podepsání smlouvy teprve v květnu 1913 při ukončení války, a to smlouvy, namířené ovšem proti Bulharsku.

První balkánská válka

Vojenské síly balkánského svazu ale byly evropskými vojenskými experty podceňovány. Dokonce sám vojenský ruský atašé v Cařihradě prorokoval spolku porážku. Taktéž smýšlel i francouzský ministerský předseda Poincaré, a také vojenské kruhy Německa a Rakousko-Uherska.

Ačkoli tedy širší politická veřejnost jednotlivých evropských států začínala v létě 1912 tušit, že balkánské státy vytvářejí vojenský spolek proti Turecku, přece jen se ještě nevěřilo, že

² V roce 1905 totiž došlo k novým bouřím na Krétě, tentokráte ale nikoli protitureckým, ale zaměřeným proti autoritativnímu vystupování vrchního komisaře prince Jiřího. V čele nespokojenců s jednáním Jiřího stál pozdější nejméně úspěšný řecký politik prvních třiceti let 20. století Elefterias Venizelos. Musely proto opět zasáhnout velmoci a princ byl nucen podat na své místo demisi a byl v září 1906 na popud krále Jiřího I. vystřídán řeckým politikem Alexandrosem Zaimisem, bývalým (a také budoucím) řeckým premiérem (a v letech 1929–1935 i řeckým prezidentem). Ale hned v roce 1908 se krétský problém objevil znovu, v souvislosti s mladotureckou revolucí. Krétská autonomní vláda totiž vyhlásila sjednocení s Řeckem. Král a ministerský předseda se však s jejich krokem neztotožnili z obav před protiakcí velmocí a zejména z možné nové řecko-turecké války. Ústupnost krále a vlády, která doporučovala Krétanům loajalitu vůči nové turecké moci, zvýšila nepopularitu krále a jeho okolí, která byla patrná zejména v armádě. Organizačním centrem těchto nespokojenců se stala Vojenská liga, která vznikla v červenci 1909. Byl to vlastně pendant k mladoturecké organizaci Jednota a pokrok. Tato organizace nakonec provedla vojenský puč, svrhla vládu a prosadila vládu králi většinu svých požadavků. A protože potřebovala politickou osobnost, která by v čele vlády její reformy dále prohlubovala, a taková v tehdejším Řecku nebyla, jejich volba padla na populárního krétského liberála, který získal v řecké společnosti bojem za enosis, sjednocení Kréty s Řeckem, i svým konfliktem s princem Jiřím, velkou popularitu, totiž Elefteriase Venizelose. Jeho příchod do Řecka a do čela vlády znamenal počátek nového období v dějinách Řecka.

k válce balkánských států proti osmanské říši dojde. V květnu a znovu v srpnu 1912 dokonce zakročovali ruští diplomaté v Sofii a Bělehradě proti podněcování válečných nálad proti Turecku. Nicméně neúspěchy Turecka ve válce s Itálií, konec vlády mladoturků v červenci 1912 a nepevnost nové vlády Ahmeta Muktara paši — to byly kýžené podmínky pro očekávanou příležitost.

Atentáty v Makedonii, které zahájily opět probulharské komitské organizace, a na něž pořádkové turecké síly odpověděly novými krvavými represáliemi proti civilnímu obyvatelstvu (červenec–srpen 1912), napomáhaly zejména veřejnému mínění v Srbsku a Bulharsku vytvářet nebo už jen prohlubovat nálady za „*osvobození utiskovaných bratří*“ v Turecku. Rakousko-uherský ministr zahraničních věcí Leopold Berchtold proto navrhol 13. srpna 1912, aby velmocí prosadily v Turecku potřebnou decentralizaci a samosprávu národů — a aby zároveň přinutily vlády sousedních balkánských států zachovat mír. Ještě dne 17. září 1912 vystoupil ruský ministr zahraničních věcí Sazonov s návrhem společného postupu velmocí proti Turecku. Vskutku se evropské státy dohodly na tom, aby zástupci Ruska a Rakouska-Uherska zakročili v Bělehradě, Sofii, Aténách a Cetyni, ale to už bylo pozdě. Ruská diplomacie přecenila svůj vliv na Balkáně. Balkánský pakt totiž fungoval zcela samostatně. A v polovině září 1912 tak už začaly v evropském tisku převládat obavy, že na Balkáně opět brzy dojde k válečnému výbuchu. Bylo již známo, že balkánské státy uzavřely vojenské smlouvy proti Turecku a že provádějí vojenská opatření. I Turecko si nebezpečí bylo vědomo a dne 22. září odpovědělo na vojenské přípravy čtyřspolku vyhlášením mobilizace a rozvířením nálad proti svým balkánským sousedům.

Dne 30. září zaslali spojenci turecké vládě nótu, v níž žádali, aby na základě článku 23 berlínské smlouvy poskytlo Turecko obyvatelstvu Thrákie a Makedonie neprodleně autonomii. Bylo jasné, že na něco takového, navíc na popud svých včerejších poddaných, a nikoli evropských velmocí, a určitě již ne neprodleně, Turecko nemůže přistoupit. Černá Hora proto ani nečekala na oficiální odpověď a již 8. října 1912 vyhlásila Turecku válku. První dělovou ránu odpálil sám král Nikola. Když pak cařihradská vláda odpověděla 17. října na spojeneckou nótu podle očekávání odmítavě, zahájili spojenci druhého dne válku.

Mnohé turecké listy tehdy psaly velmi bojovně, že půldruhého milionu tureckých vojáků roznese spojence na svých bodácích a osmanské zákony znovu zavládnou po celém Balkáně. Ve skutečnosti ale mělo Turecko k dispozici pouze 420 000 mužů, zatímco jen Bulharsko, na němž měla ostatně jako na nejlidnatějším balkánském státě spočívat hlavní tíha válečných operací, mobilizovalo pro bojové nasazení 366 000 mužů (celkově pak více než půl milionu), Srbsko a Řecko více než sto tisíc a Černá Hora 30 000. K tomu bylo nutno připočíst i čtyři operující v tureckém týle v Makedonii a východní Thrákii, bojové nadšení spojeneckých armád a také válečné nadšení veřejnosti ve všech spojeneckých státech. Na skutečnost, že jde vlastně o jakousi maloimperialistickou válku, která se vede bez ohledu na mínění těch, v jejichž zájmu byla podle propagandy vyvolána, tedy „*utiskovaných křesťanských bratří*“, tehdy upozorňoval jen málokdo. Jedním z nich byl například Emanuel Škatula, dopisovatel sociálnědemokratických novin *Právo lidu* přímo z bojiště, který také ze svých zážitků napsal skvělou knihu *Válka na Balkáně* (1913), kterou máte v seznamu doporučené četby: „*Jsme proti každé válce a tedy i proti útoku balkánského spolku proti Turecku, protože válka neřeší národnostní otázku, a protože Makedonie zůstane nadále jablkem sváru mezi balkánskými státy a dynastiemi.*“ V tom se jeho slova ukázala velmi prorocká.

Jako hlavní frontu bychom mohli označit frontu proti Thrákii, které spočívala cele na bedrech bulharské armády. Byl to totiž směr na Cařihrad. Bulharská vojska brzy dobyla Lozengrad (tur. Kirkareli) a po krvavé bitvě o Lüleburgaz, což byla největší bitva v Evropě mezi prusko-francouzskou válkou a boji první světové války, byla cesta na Cařihrad otevřena. Podél řeky Marice pak došla druhá bulharská armáda až k Egejskému moři. Úspěšně bulharská armáda bojovala i na západní frontě a velice brzy její oddíly pronikli k městu Seres v Makedonii.

Srbská a černohorská armáda postupovala každá také ve dvou směrech. Napadli z obou stran novopazarský sandžak, na jižní frontě postupovala srbská armáda do Makedonie a v bitvě u Kumanova porazila turecké oddíly, což mělo za následek ovládnutí Kosova. Černohorci oblehli město Skadar a srbské oddíly zároveň postupovaly také k Jaderskému moři, a 18. listopadu obsadily město Alessio (alb. Lezhë), koncem listopadu pak Tiranu a přístav Drač, který byl hlavním cílem srbského tažení. Tím si totiž chtělo Srbsko pojistit přístup k moři a vyhnout se při mezinárodním obchodu nutnosti jakkoli využívat rakousko-uherské území.

Od jihu postupovala také řecká armáda, která obklíčila epirskou pevnost Janinu, a poté zamířila k Soluni. Od severu se ovšem k Soluni blížila i bulharská armáda, a vzhledem k neexistenci dohody o rozhraničení bylo zřejmé, že kdo k městu dojde první, toho bude (v historické literatuře se tomuto soupeření říká „běh o Soluň“). Soluňská posádka se ale bez boje raději vzdala řeckým oddílům několik hodin před tím, než na místo dorazily předsunuté jednotky bulharské armády.

Tak se armáda osmanské říše za tři týdny, k překvapení evropských vojenských kruhů, zcela rozložila. Turecké vládě tedy nezbývalo nic jiného, než požádat o příměří, nechtěla-li ztratit i Cařihrad. Bulharský car Ferdinand ovšem, hnán ctižádostí být tím, kdo po pěti stech letech opět vrátí chrám Hagia Sofia křesťanství,³ vydal 17. listopadu, nehledě na vyčerpanost vojska, rozkaz k útoku na Čataldžu, těžce opevněné předmostí Cařihradu. Útok však skončil neúspěchem, takže nakonec nabídku na příměří přijalo i Bulharsko. Bylo vyhlášeno 3. prosince 1912. V rukou Turků tak na evropském území kromě Cařihradu s okolím zůstaly jen pevnosti Drinopol (Edirne), Janina a Skadar, ovšem obklíčené vojsky spojenců. To bylo mimořádné překvapení. Ale tento vývoj balkánsko-turecké války nesprovočil ze světa otázku: Co bude dál? Jak budou reagovat jednotlivé velmoci?

Již dne 5. listopadu 1912 totiž oznámil rakousko-uherský ministr zahraničních věcí hrabě Leopold Berchtold v zahraničním výboru rakouských delegací, že Rakousko-Uhersko sice bere na vědomí „*rozsáhlou měrou novou situaci, způsobenou vítězstvími států balkánských*“, ale zároveň si vyhrazoval pro habsburskou monarchii práva žádat, aby „*legitimní zájmy mocnářství (rakousko-uherského) nedoznaly novou úpravou věci žádné újmy*.“⁴ O několik dní později se veřejnost dověděla, že Rakousko-Uhersko neschválí postup Srbska k Jadranu přes území obývané Albánci a že nestrpí další rozmach srbské moci.⁵ To vyvolalo nevoli v Srbsku a nové napětí rakousko-srbské se okamžitě odrazilo ve veřejném mínění ruském, které se pochopitelně již od začátku října zastávalo Srbska. „*Mezi vídeňským a ruským tiskem se rozzuřil novinářský zápas jako v předvečer vyhlášení války mezi dvěma velmocemi*.“ Vskutku od 6.–7.

³ Měl již údajně připraveno šestispřeží běloušů, které jeho pozlacený kočár přiveze k tomuto velechrámu.

⁴ Stojan Danev popisuje pozici Rakouska-Uherska následovně: „... *zdálo se nám (při jednání o příměří u Čataldži – pozn. V. Š.), že při jednání o mír narazíme na překážky nejvíce ze strany Rakouska-Uherska. A opravu, po vyloučení Rakouska-Uherska z Německého spolku a po jeho vytlačení z Itálie a hlavně po berlínském kongresu z r. 1878 vzbuzovala jeho politika vůči Balkánskému poloostrovu vždy podezření, pokud jde o její čistotu. Hrabě Andrassy prodloužil jižní hranice císařství, au delà Mitrovitza. Později vojenské kruhy, v čele s polním maršálkem Beckem, snily o utvoření zvláštního státu z Makedonie pod protektorátem Rakouska-Uherska. Ba i více: pro nás nebyla tajnou smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Rumunskem, podle které oba státy se zavazovaly, že v případě osudných událostí, vyvolaných Bulharskem, zasáhnou společně a odškodní se válečnou náhradou – Rumunsko ve východním Bulharsku a Rakousko-Uhersko v západní polovině poloostrova. Je pravda, že mimo Rakouska-Uherska i Německo mělo značný vliv v Turecku jako jeho blízký spojencem. Avšak přesto bylo zřejmé, že se Německo zajímalo méně o osud poloostrova, nežli Rakousko-Uhersko.*“

⁵ Danev, který jednal na zasedání parlamentních delegací s císařem, ministrem zahraničí Berchtoldem a následníkem trůnu k tomu poznamenává, že ohledně otázky makedonské a rozdělení území mezi Srbsko a Bulharsko nenarazil na problémy, stejně tak ohledně postupu Bulharska ve východní Thrákii, ovšem v případě srbského přístupu k moři, což označil, že by byla „*nejvážnější záruka pokojného rozvoje Balkánského poloostrova v budoucnosti* (a v tom se jednoznačně nemýlil – pozn. V. Š.)“ poznamenal, že jak císař, tak i ministr Berchtold projevili naprostou neústupnost s tím, že pouze následník trůnu se mu zdál povolnější. Zároveň se císař také jednoznačně vyjadřoval v tom smyslu, že by Bulharsko mělo Rumunsku poskytnout kompenzaci v Dobrudži, což se nakonec přes nevoli bulharské vlády uskutečnilo.

listopadu 1912 se v denním tisku začínají objevovat titulky: „*Před hrozící válkou evropskou?*“ — nebo „*Zraky celé Evropy určeny k Rakousku*“ či „*Mír evropský a zejména visí na nitkách.*“ apod.

Pokus o mírové řešení poměrů na Balkáně. Druhá fáze války balkánského čtyřspolku proti Turecku

Podepsání příměří mezi Bulharskem, Srbskem, Černou Horou s Tureckem dne 3. 12. 1912 dávalo naději, že bezprostřední nebezpečí celoevropské války nehrozí.⁶ Nyní dostávala slovo diplomacie. V polovině prosince 1912 byly v Londýně zahájeny dvě konference: na první se sešli představitelé válčících států, na druhé jednali o míru a o uspořádání poměrů v jihovýchodní Evropě představitelé šesti evropských mocností, které podepsaly Berlínskou smlouvu z roku 1878. Jednání nebyla snadná. Delegáti balkánských států žádali, aby Turecko přijalo novou hranici na čáře Midye-Rodosto (viz mapa). Portě by tak v Evropě na pevnině zůstalo fakticky pouze širší zázemí Cařihradu a Galipolský poloostrov, tedy jen asi 7,5 tisíc km² ve vzdálenosti 50–70 km od města! Zůstala by mu nicméně kontrola nad úžinami. Požadavek byl také, aby se vzdalo ostrovů v Egejském moři. Turecko odmítalo tyto požadavky: necítilo se ještě úplně poraženo, protože nadále drželo obklíčené pevnosti Skadar, Janinu a Drinopol. Rusko a dokonce i Rakousko-Uhersko naléhaly koncem prosince 1912 na tureckou vládu v Cařihradě, aby souhlasila s odevzdáním Drinopole Bulharsku; Německo se odmítlo účastnit kolektivního nátlaku na Turecko. Vcelku však velmoci navrhovaly, aby hranice Turecka byla výtčena příznivěji, než žádalo Bulharsko a Řecko, tedy na linii Midia na Černém moři a Enos na Egejském moři.

Jednání ovšem byla zkomplikována „*albánskou otázkou*“. Skupina kolem albánského předáka Ismaila Qemaliho⁷ totiž, vyhlásila dne 28. listopadu 1912 ve Vloře svůj samostatný stát. Qemali se již v průběhu války v Budapešti setkal s Leopoldem Berchtoldem, který mu přislíbil, že Monarchie bude albánské snahy o nezávislost podporovat. Balkánské státy pochopitelně s Albánci jako mocenským faktorem nepočítaly a území již bylo předem rozděleno mezi Srbsko, Černou Horu a Řecko. Rakousko-Uhersko a Itálie navrhovaly – každá s jinými úmysly – aby byla vytvořena autonomní Albánie pod pravomocí sultánovou a pod kontrolou velmocí. Na území Albánců však stála srbská vojska, která právě 28. listopadu dobyla přístav Drač, a Černohorci obléhali Skadar. Tyto skutečnosti dráždily vojenské kruhy Rakousko-Uherska, jehož vláda vyhlásila již v polovině listopadu 1912 částečnou mobilizaci a začala soustřeďovat svá vojska při srbské hranici. Vojenské kruhy habsburské monarchie chtěly tehdy jít až do krajnosti: spoléhaly přitom na pomoc Berlína a na nepřipravenost Ruska. Návrh Rakousko-Uherska na zřízení autonomní Albánie měl tedy především protisrbské cíle: Srbsku tak mělo být zneemožněno dostat se k Jadranu.

Požadavky Albánců – aby na jejich území byl vyhlášen samostatný stát – byly pochopitelně spravedlivé. Poněkud nadměrné však byly jejich nároky na území o celkové rozloze 80 000 km²: Jejich stát měl zabírat území na severu až do Peče a Prištiny, na východě ze Skopji

⁶ Jednání se vedla na frontě u Čatalže. Vedl je Stojan Danev spolu s generálem Michaiem Savovem, zástupcem vrchního velitele bulharské armády, a náčelníkem generálního štábu generálem Ivanem Fičevem. Tito muži vedli rozhovory i jménem srbským a černohorským. Řecko, které se prakticky do žádného velkého boje nedostalo, zastoupeno nebylo.

⁷ Ismail Qemali (1844–1919) pocházel z řad albánské muslimské aristokracie. Jeho bratranec se stal dokonce velkým vezírem. Patřil od mládí ke spolupracovníkům bratří Frasherů, kteří byli hlavní hybnou silou Prizrenské ligy a stáli za úsilím o autonomii albánského etnického území. Zpět do Vlory se vrátil 19. listopadu 1912 a svolal do Vlory albánské národní shromáždění. Jako jeho předsedající pak hrál ústřední roli při vyhlášení nezávislosti Albánie. Spolu s Isou Boletinim a Luigi Gurakuqim pak z balkónu budovy, v němž shromáždění zasedalo, vyvěsil červenou vlajku s dvouhlavým orlem, jenž měl být v 15. století erbem významným znamením albánského národního hrdiny Jiřího Kastrioty Skanderbega, jako symbol albánské nezávislosti. Byl předsedou první albánské vlády a zůstal jím, s přestávkami, až do 4. prosince 1914.

a Bitolju, na jihu pak měly hranice probíhat až u Janiny. Rakousko-Uhersko navrhovalo území o rozloze 40 000 km², kdežto balkánští spojenci byli ochotni uznat za albánské jen území o 18 000 km². Až teprve dne 22. března 1913 přijala konference velvyslanců šesti evropských států usnesení o vzniku Albánie o rozloze 28 000 km², v níž žilo zhruba 800 000 obyvatel. Další statisíce ovšem zůstaly mimo území tohoto „nechtěného dítěte“ první balkánské války. Teprve v červenci však velmocí rozhodly o tom, že Albánie bude samostatným státem. Zpočátku se spíše uvažovalo o tom, že by měla zůstat jako turecká autonomie.⁸

Londýnská konference nepřinášela v lednu 1913 uklidnění – a představitelé velmocí se dokonce rozhořčovali na Turecko, od jehož vlády žádali, aby splnila nároky balkánských států včetně odevzdání Drinopole Bulharsku. Zároveň se velmocí zasazovaly o to, aby Srbsko stáhlo svá vojska z albánského území. Srbsko a Černá Hora nespěchaly vyslovit s tímto rozhodnutím souhlas. Koncem ledna 1913 se situace na Balkáně zkomplikovala tím, že skupina mladoturcké organizace „Jednota a pokrok“ se dostala (dne 23. 1. 1913) znovu k moci a odmítla nároky balkánských států na úplnou likvidaci tureckého území v jihovýchodní Evropě.⁹ Znovu se vytvořila napjatá situace a po vypršení příměří dne 3. února 1913 byly zahájeny na balkánských bojištích nové válečné akce.

Průběh války na Balkáně v druhé polovině února a v první polovině března 1913 ovšem již nezavdával příčiny k obavám, že snad dojde k evropskému konfliktu. Obě válčící strany – spojenci i Turecko – spekulovali na únavu. Některým pozorovatelům se zdálo, že Turecko je ve výhodnějším postavení, protože drželo pevnosti Skadar, Janinu a Drinopol. Prodlužování válečného stavu dávalo podněty k úvahám o velkých a zbytečných obětech. Válka se protahovala, ale – anebo právě proto – panika o nebezpečí vzniku celoevropského konfliktu již nevznikala. V posledním týdnu března 1913 byly pak přijaty zprávy o dobytí Drinopole dne 26. března 1913 spojenými vojsky bulharskými a srbskými i v západním tisku s uznáním pro výkon bulharských vojáků a srbského těžkého dělostřelectva. Řecké loďstvo také porazilo turecké loďstvo v Egejském moři a řeckým výsádkům se podařilo obsadit i většinu významnějších egejských ostrovů. Nakonec kapitulovala i pevnost Janina.

Po pádu domněle nedobytné a pro osmanskou říši tak důležité drinopolské pevnosti stal se odpor tureckých vojsk beznadějný. Porta proto přijala dne 1. dubna 1913 podmínky uzavření míru, který předložila oběma bojujícím stranám velvyslanecká konference již 22. března. Dne 6. dubna 1913 souhlasili s jednáním i balkánští spojenci – a tak děla na bulharsko-turecké frontě v polovině dubna 1913 umlkla. Na Balkáně sice ještě nenastal klid – na území Albánců u Skadaru Černohorci ještě bojovali, ale bylo jasné, že Turecko je definitivně poraženo.

Velké pozdvižení, zejména v Monarchii nicméně vyvolala zpráva o tom, že pod náporem černohorských zbraní padl 22. dubna i Skadar. Jak napsal ve své světové politice námi již mnohokrát citovaný Josef Šusta, „*na hlavu Berchtoldovu se hrnuly výčitky, že zavlekl svou nerozhodností říši do nejhorší potupy a vydal ji na pospas posměchu všeho ‚zlodějstva‘ jihoslovanského. Ozvaly se hlasy, že Rakousko bude právem označeno za mršinu a nemocného muže Evropy, hodného osudu Turecka, nevzmuží-li se ani nyní k ráně proti Srbům.*“ Vláda Rakousko-

⁸ Nový albánský stát vznikl za složitých podmínek. V květnu sice byla Černá Hora přinucena opustit právě dobytý Skadar, na jihu ale stále zůstávala řecká armáda. Vláda vlastně kontrolovala pouze území kolem Tírany a Vlory. V Drači pak vytvořil Essad paša Toptani se skupinou albánských begů protivládu. Nakonec velmocí určili za nového albánského panovníka Wilhelma Wieda z Neuwiedu z Porýní, jehož matkou byla nizozemská princezna a jeho vzdálený příbuzný byl císař Vilém II. Wilhelm Weid dorazil do Albánie 7. března 1914 a za své sídelní město si vybral přístav Durres (Drač). Na trůnu však vydržel pouze 200 dní.

⁹ Kamil paša v důsledku toho podal demisi z hodnosti Velkého vezíra. Novým předsedou vlády se stal Mahmud Ševket paša, vládu však určovali čelní představitelé mladoturků Enver bej (později paša), ministr války, Talat paša a Džemal paša. Velký vezír byl pouze figurkou. Tato vláda „tří pašů“ pak stála v čele země až do konce první světové války a byla zodpovědná, zejména pak Enver paša, za arménskou genocidu. Během převratu Enver paša zavraždil ministra války Nazima beje...

Uherska pak vskutku veřejně prohlásila, že její vojsko zakročí proti Černé Hoře i v tom případě, že by se velmoci nezúčastnily vojenského nátlaku.

Černá Hora, již stálo dobývání Skadaru třetinu armády, nakonec byla nucena ze Skadaru odstoupit, a také Srbsko se muselo z Albánie stáhnout a vzdát se tak svého vysněného přístavu Drače. Ale prestiž Rakousko-Uherska se tím ve světě nikterak nezlepšila. Dopisovatel německého časopisu „Frankfurter Zeitung“, který popisoval odmítavě a ironicky válečné nálady ve Vídni, nazval svůj článek příznačně – „Österreichische Katastrophenpolitik“: „*Evropské Turecko mizí a na jeho místo nastupuje Rakousko, aby nyní ono hrálo roli ‚nemocného muže‘. Tato jeho choroba může trvat poněkud déle, ale mezinárodní situace je nabita tolika zápalnými látkami, že tento proces nemoci může být zrychlen.*“ V tom se článek rozhodně nemýlil.

Tak vlastně skončila druhá fáze první balkánské války.

Dělení kořisti. Druhá balkánská válka

Brzy po uzavření příměří mezi Balkánským spolkem a Tureckem byla v Londýně obnovena jednání o definitivním vyřešení hranic na Balkáně. Jednání byla velmi obtížná. Mezi spojenci docházelo ke sporům o územní rozhraničení v Makedonii a v Albánii. Bylo již vysvětleno stanovisko velmocí k „albánské otázce“ a jejich odmítnutí nároků Černé Hory na Skadar a Srbska na Drač. Pokud jde o hranici turecko-bulharskou, zaujaly velmoci dost shodné stanovisko: navrhly, aby hranice mezi Tureckem a Bulharskem probíhala zhruba na čáře Enez-Midye. Turecku tak mělo zůstat na gallipolském poloostrově a ve zbytku východní Thrákie asi 14 000 km². Turci tento návrh přijali dne 30. května 1913. Bulharsko ovšem na druhé straně přišlo o část svého území na severovýchodě. Jako jakousi náhradu za neutralitu si totiž Rumunsko, které se války neúčastnilo, ač s ním spojenci, zejména pak Stojan Danev, jednali, požadovalo část Dobrudže. Rumunské požadavky, které byly projednány na konferenci v Petrohradě ve dnech 31. 3.–9. 5. 1913, nakonec Bulharsko s těžkým srdcem vyplnilo a odstoupilo Rumunsku jižní část Dobrudže s městem (pevností) a dunajským přístavem Silistra. Bulharsko dále slíbilo rumunské vládě, že v Makedonii, pokud bude patřit Bulharsku, poskytne Aromunům čili Kucovlachům, resp. Cincarům, kteří hovořili románským jazykem a Rumunsko se stavělo do role jejich ochránce, náboženskou a kulturní svébytnost. Smlouvu o Dobrudže považovali v Bulharsku za velkou národní krivdu.

Nároky Bulharska a Řecka vůči Turecku byly splněny vcelku podle přání jmenovaných. Stanovení hranic mezi Srbskem, Řeckem a Bulharskem se však ukázalo velmi obtížné. Už za vojenského tažení v listopadu 1912 došlo ke konfliktu mezi řeckými a bulharskými vojsky v Soluni, později docházelo ke srážkám mezi bulharskými a srbskými jednotkami na území Makedonie. Srbsko, odtlačené rozhodnutím velvyslanecké konference v Londýně od Jadranu, žádalo v únoru 1913 bulharskou vládu o revizi dohody o rozdělení Makedonie z března 1912. Ostatně větší část i nesporného území v tuto chvíli kontrolovala srbská armáda, jak ukazuje názorně mapka. Bylo to dáno tím, že bulharská vojska byla angažována zejména na thrácké frontě. V Sofii však trvali na původním ujednání a chtěli, aby spor rozhodl ruský car. Srbsko se pak spojilo s Řeckem: obě země domluvily stanovení hranic v Makedonii tak, aby srbsko-bulharská hranice šla po Vardaru a Bregalnici až ke Gevgelii, odkud měla vyjít i bulharsko-řecká hranice směrem na jih od Kukuše přes Strumu k Egejskému moři západně od přístavu Kavala (která měla připadnout Bulharsku). Řecko pak slevilo ze svých původních nároků na hranice proti Srbsku a vzdalo se Bitoly: tak si zároveň zabezpečilo podporu Srbska v nárocích na Soluň. Obě země využívaly toho, že větší část Makedonie kontrolují a vytvářely v městech své správní orgány. Vyháněly bulharské učitele a kněze a to vyvolávalo nespokojenost mezi obyvatelstvem.

Spory mezi balkánskými státy o rozdělení dobytého území vyvolávaly v Evropě obavy, aby dělení Makedonie nepodnítilo novou válku a tím i celoevropskou srážku. Tyto obavy se nakonec ukázaly oprávněné. Sporů mezi balkánskými státy využilo především Rakousko-Uher-

sko, které usilovalo získat za svého spojence Bulharsko: proto mu slibovalo pomoc v jeho nárocích proti Srbsku. Navíc se ve sporu odmítlo angažovat Rusko, které se obávalo, že rozhodnutí ve prospěch Bulharska by vehnalo Srbsko do náruče Rakousko-Uherska a doporučilo bulharské vládě smlouvu o Makedonii revidovat. Tím ovšem jen napomohlo ke sblížení Bulharska s Německem a Rakousko-Uherskem.

Bulharský král Ferdinand Koburský, spoléhaje na tuto pomoc, pak vydal 29. června 1913 rozkaz svým vojskům zaútočit v Makedonii na srbské a řecké pozice s cílem zmocnit se Soluně a Bitoly. Učinil tak bez vědomí kabinetu a tento jeho rozkaz byl později a dodnes je bulharskou historiografií nazýván jako „zločinný“. Cara Ferdinanda k tomu přiměla drobná povstání v některých makedonských oblastech proti srbské přítomnosti. I když byla povstání potlačena, Ferdinand se domníval, že příchod bulharské armády by v Makedonii vyvolal všeobecnou podporu obyvatelstva. Začala druhá balkánská válka. Ovšem bulharské jednotky byly většinou umístěny na východě, a západní armáda nemohla spojeným srbským a řeckým jednotkám stačit. Zpočátku sice porazila srbské jednotky u Udova, přerušila železnici Skopje – Soluň a řecké vojsko porazila u Gevgelije, ale vzápětí přešly srbské a řecké jednotky do protiofenzívy. Srbská armáda porazila bulharské oddíly na řece Bregalnici a řecká u Kukuše. Naděje na povstání v Makedonii se nesplnily. Navíc vstoupilo 10. července 1913 do války proti Bulharsku Rumunsko a 13. července i Turecko. Rumunské oddíly postupovaly na Sofii a tureckým se podařilo znovu obsadit Drinopol. Rakousko-Uhersko a Německo Bulharsku nijak nepomohly. Bulharská vláda tak byla nucena požádat o příměří, o němž bylo jednáno od 30. července 1913 v Bukurešti. Mírové smlouvy byly pak podepsány dne 10. srpna 1913.

Výsledky obou balkánských válek byly takovéto: Za 10 týdnů, které oba válečné konflikty trvaly dohromady, padlo přibližně 200 000 vojáků! Boje se odehrávaly na rozloze 170 000 km². Poprvé zde bylo ve větší míře v bojových akcích využito letadel.

Porážka Bulharska ve druhé balkánské válce je dodnes bulharskou historiografií označována jako „první národní katastrofa“ (druhá je pak jeho porážka ve Velké válce). Bulharsko sice získalo i přes svou porážku území o rozsahu 23 000 km², ztratilo ale ve prospěch Rumunska další část jižní Dobrudže až po linii Balčik-Tutrakan v celkovém rozsahu 4 000 km² tisíc km s 350 000 obyvateli a na jihu musilo ustoupit z pozic dobytých na Turecku ve prospěch Turecka (prakticky celá východní Thrákie, odkud se postupně vystěhovalo slovanské obyvatelstvo do Bulharska) i Řecka (přístav Kavala a okolí). Bulharsko tak nakonec udrželo jen pirinskou Makedonii s výběžkem kolem města Strumica a egejské pobřeží mezi řekami Marica a Mesta. Odstoupením drinopolské Thrákie se Bulharsku navíc zkomplikoval přístup k jeho egejskému přístavu Dedeagač (Alexandropolis), neboť jediná železniční trať do bulharského vnitrozemí vedla právě přes Drinopol. Bulharsko po Bukurešťské mírové smlouvě mělo rozsah 119 000 km².

Nejvíce se rozšířilo Řecko, které přitom mělo nejmenší podíl na válečném úsilí a do velkého boje je jeho jednotky dostaly až v druhé balkánské válce. Svě území proti stavu ze září 1912 zvětšilo o 51 tisíc km² s 1,6 mil. obyvatel. Řecko získalo většinu egejské Makedonie včetně Soluně, Seresu a dalších velkých měst jako Lerin, Voden, Kukuš a Drama, a poloostrova Chalkidiki s mnišským „státem“ Athosem, přístavu Kavala a ostrova Thasos. Konečně byla k Řecku připojena definitivně i Kréta a také většina egejských ostrovů, a také jižní Epir s Janinou. Řecko nyní měřilo 120 000 km².

Srbsko nabylo 40 tisíc km² s 1,3 mil. obyvatel, měřilo 87 300 km² a jeho obyvatelstvo vzrostlo z 2,9 miliónů na 4,4 milióny obyvatel. Obsadilo většinu severní Makedonie (jak se ostatně dnes nazývá tento státní útvar, který se osamostatnil v roce 1992) s městy Skopje, Bitolja, Ochrid, Struga, Kruševo, Veles, Prilep, Kočani a dalšími. Srbsko kromě vardarské Makedonie získalo větší část Novopazarského sandžaku, celé Kosovo a část Metochie s Prizrenem. Srbsku se tak sice nepodařilo dosáhnout přístupu k moři, ale zdvojnásobilo svou rozlohu. Nicméně mezi obyvatelstvem, které získalo, bylo sice hodně Srbů, ale v Makedonii také hodně

bulharsky smýšlejících obyvatel, na Kosovu pak převážně obyvatelstvo albánské a v Sandžaku muslimské. Srbsko tak již nebylo čistě srbským státem, jak tomu bylo doposud.

Černá Hora připojila část novopazarského sandžaku s městy Berane, Plevlje, Rožaje a Bijelo Polje a získalo také velkou část Metochie s městy Peć a Djakovica a definitivně i výběžek s městy Plav a Gusinje, o nějž přišlo (tehdy výměnou za Ulcinj) po Berlínském kongresu. Její zisky obnášely 5 000 km². Celkově nyní měřila 14 200 km² a měla 435 000 obyvatel. Velkou část nově získaného obyvatelstva ovšem činili slovanští muslimové v Sandžaku a Albánci v Metochii.

Je Východní otázka vyřešena?

Zdálo by se tedy, že Východní otázka je vyřešena. Nemocný muž na Bosporu ztratil většinu svého evropského území, zůstala jí pouze Východní Thrákie, a tedy kontrola nad úžiami. Jak poznamenal stojan Danev, „*prakticky se splnil staletý sen křesťanského světa – vyhnání Turků z Evropy.*“ Nicméně takovéto vyřešení Východní otázky rozhodně nebylo spravedlivé a do budoucna zanechalo velké problémy, zesílené ještě událostmi Velké války, které jsou viditelné dodnes.

V Makedonii se stalo se přesně to, čeho se obávali někteří členové VMORO a také Krste Misirkov. V osmanské říši sice bylo místí obyvatelstvo vystaveno nejrůznějším ústrkům, ovšem nebylo to dáno národnostní otázkou. I proto ostatně viděli zejména levicově zaměřeni příslušníci VMORO jako jediné řešení autonomii v rámci Turecka. Nové státy, které získaly Makedonii, totiž byly státy národními a agresivně nacionalistickými a jejich cílem bylo vytvoření homogenních národních celků. Proto bylo v řecké části Makedonie neřecké obyvatelstvo vystaveno tvrdé grekizaci, která je ostatně pro toto území charakteristická dodnes. Slovanská, dnes již jen malá menšina, dodnes nemá v řecké Makedonii žádná národnostní práva, školy, mluvit „makedonsky“ se na ulicích nikdo nedovází.

V Srbsku bylo bulharsky smýšlející makedonské obyvatelstvo naopak vystaveno tvrdé srbizaci. Paradoxně to byly teprve komunisté, kteří na svém zasedání partyzánského antifašistického výboru národního osvobození Jugoslávie 29. listopadu 1943, uprostřed litého národně-osvobozenického boje, rozhodli o poválečném vzniku makedonské jugoslávské federativní republiky, v němž bude státní národ „národ makedonský“. Teprve po druhé válce tak začal vznikat spisovný makedonský jazyk na základě tezí, které kdysi, v roce 1903, načrtl Krste Misirkov.

Po skončení balkánských válek nebylo také nesnadné nevidět, že Bulharsko bude i nadále pomýšlet na získání Makedonie. Touha po naplnění ideje san stefanského Velkého Bulharska, touha po získání Makedonie, nakonec v obou světových válkách vedla Bulharsko k tomu, aby se přidalo na stranu těch, kteří jí tuto touhu mohli vyplnit. A protože Srbsko se v té první pevně vázalo na státy Dohody, přistoupilo Bulharsko k ústředním mocnostem, s jejichž pomocí v roce 1915 skutečně severní, vardarskou Makedonii získalo. Spolu s nimi ovšem bylo poraženo a přišlo o další kus Makedonie (oblast kolem Strumice) a navíc i o přístup k Egejskému moři. Také ve druhé světové válce se Bulharsko přidalo k ose Berlín-Řím-Tokio a podařilo se mu v roce 1941 získat nejen prakticky celou Makedonii (tedy bez Soluně i řeckou část), ale i přístup k Egejskému moři. Ovšem spolu s Osou bylo také Bulharsko poraženo a z válečných zisků si pochopitelně nemohlo nic podržet. Trauma Makedonie tak v Bulharsku přetrvává dodnes. Uznání svébytnosti makedonského národa je pro většinu Bulharů dodnes nemožné.

Albánci sice získali svůj stát, ale polovina jejich etnika zůstala mimo něj, rozdělena do Srbska (na Kosovu a v jižním Srbsku), Černé Hory (v jižní Černé Hoře, kde ale žili již před balkánskými válkami, a v Metochii, ale to pouze do porážky Černé Hory v roce 1915, po Velké válce byla Černá Hora připojena k Srbsku a spolu s ním do Království Srbů, Charvátů a Slovinců [od roku 1929 Jugoslávie], a Kosovo s Metochií zůstalo do druhé světové války v rámci

Jugoslávie rozděleno do bánovin) a také v západní Makedonii, která byla po Velké válce součástí Jugoslávie a po druhé světové válce pak Makedonské republiky v rámci Jugoslávie (dnes Severní Makedonie). Za druhé světové války vznikla pod patronací Itálie velká Albánie, kdy se podařilo prakticky naplnit myšlenky zakladatelů Prizrenské ligy o sjednocení všech Albánců v jednom velkém albánském etnickém prostoru. Toto řešení ovšem padlo zároveň s porážkou hitlerovského Německa. Albánci na Kosovu sice získali po válce v rámci Srbska autonomii (v Makedonii nikoli), ovšem se situací i tak nebyli většinou spokojeni. Kosovská otázka a albánská otázka, tedy sjednocení albánského etnika v jednom státě, je tedy aktuální dodnes.

Řecku se podařilo svou velkou myšlenku naplnit na několik let po skončení Velké války. Jako vítězný stát se podílel na parcelaci osmanské říše, která si tím, že se za války přidala k ústředním mocnostem, podepsala rozsudek smrti. Po konci války byla velmocemi prakticky rozparcelována a měla být omezena pouze na anatolijské území. Celou východní Thrákii obsadilo Řecko, spolu s oblastí kolem města Smyrny v Malé Asii. Ovšem ne všichni v Turecku se s touto situací smířili. Do čela nespokojených se postavil soluňský rodák Mustafa Kemal, který se proslavil jako velitel obrany Dardanel před anglo-australsko-novozélandskou invazí v roce 1915. On to vlastně byl, který zasadil osmanské říši definitivní úder tím, že detronizoval sultána a založil tureckou republiku, postavenou na světských, nikoli náboženských principech a snažil se ji „evropeizovat“. Odmítl vnucenou mírovou smlouvu, na hlavu porazil řeckou armádu a zachoval pro Turecko jak Cařihrad, tak východní Thrákii v hranicích z roku 1913. Výsledkem pro Řecko prohrané války pak byla nucená „výměna“ obyvatelstva, kdy se z tureckého území muselo vystěhovat všechno řecké křesťanské obyvatelstvo – více jak 1 400 000 lidí – a naopak z Řecka zase, až na výjimku západní Thrákie, obyvatelstvo muslimské, ať již tureckého, ať již řeckého či slovanského původu. Jednalo se o více než 400 000 lidí. Řecko tak se zánikem řeckého osídlení v Malé Asii a na tureckém pobřeží Černého moře, které tam vznikalo již tisíc let před Kristem, definitivně muselo svoji Velkou ideu pochovat. Na druhou stranu etnicky homogénizovalo svůj stát, když velkou část těchto přesídlenců směřovalo právě do Makedonie, kde tak řecké obyvatelstvo získalo definitivně převahu.

Mohli bychom ostatně hovořit i o bosenské otázce, která je také dědictvím Východní otázky. Rezidua Východní otázky tedy přežívají do dnešních dní, a v žádném případě to nejsou rezidua zanedbatelná...